

Nekünk úgy tűnt, hogy fiataljaink mint-ha elfelejtettek volna szépen játszani. Bár csak tévednénk. Mindenesetre úgy kezeljük, hogy a játék a jellemfejlesztés egyik leghatásosabb eszköze. Elegendő megemlítenünk egyes jellemvonások megerősítését: a játékszabályok betartásának szükségessége, ami fegyelmet, önfegyelmet követel meg. A győzés etikája, a veszítés elviselése. Főlé- és alárendeltség. Izomfejlesztés, ügyesség, mozgáskultúra, leleményesség... Sokszor játék közben ismerkednek meg olyan fogalmakkal, mint jószívű, bátor, őszinte, gondos, rendszerető, becsületes, szorgalmas, illetve irigy, gyáva, hazug, önző, fegyelmezetlen, becsstelen, rendetlen.

Tanulóink válaszaiból kirajzolódik, hogyan látják ők a magyarság szellemét, gondolatjárását kezdettől napjainkig. Tudnunk

kell, hogy a magyarságról időtálló megállapításokat tenni csak történelme egészének ismeretében lehet. Ez pedig viszonylagos, mert a magyarság történetének kezdete az idők homályába vész, folytatása is a jelenel együtt nem mindig áll rendelkezésére tanulóinknak. Ismereteiket tankönyvekből, folyóiratokból, pedagógusok elmondásai-ból, valamint a szülőktől és saját tapasztalatukból szerezték. Mindezt összevetjük az-zal, amit átélünk nap mint nap. Hiszen alapvető történéseinket, életünk legfontosabb eseményeit mindennapi tevékenységünkben tapasztaljuk. Belső vívódásaink önma-gunkkal, kínlódásaink, kudarcaink azon az úton, amelyet végigjárunk, sok mindenről ta-núskodnak.

Deák Ferenc

Átalakulás Fóton

A kilencvenes évek közepére Fóton, a valamikori Gyermekváros átalakításának eredményeként, egy mind pedagógiai alapelveit, mind működési gyakorlatát tekintve korszerű gyermek- és ifjúságvédelmi intézmény jött létre. Ennek középpontjában a lakásotthonos elhelyezésű, családszerűen működő nevelőotthoni csoportok állnak.

Mára gyakorlatunk iránt országos szakmai érdeklődés figyelhető meg.

Joggal kérdezhető, hogy ilyen körülmé-nyek között, amikor Fót már vége felé jár annak az átalakulásnak, amivel sok intézmény még csak most kezd foglalkozni, „mit aka-runk még”?

A kérdésre van egy egyszerű válasz.

Az Országgyűlés előtt levő gyermek- és ifjúságvédelmi törvény tervezete a nevelőotthonokban élő gyerekek létszámát a jelenle-gihez, különösen a fóti létszámhoz képest ra-dikálisan csökkenteni szándékozik. (A gyer-mekvédelmi törvényt az Országgyűlés a ta-nulmány elkészültét követően fogadta el.) Kötelességünk tehát végiggondolni, hogy a jövődő szabályozásnak hogyan tudunk majd megfelelni.

Összetettebb a válasz ahhoz, ha nem elég-szünk meg a jogszabályi kötelezettségre va-

ló hivatkozással, hanem a nevelőotthoni ne-velést, mint az állami gondozásba került gyerekek és fiatalok nevelésének egy lehet-séges módját, az elméleti alapoktól kiindul-va vizsgáljuk meg, elemezzük a jelenlegi fóti gyakorlatot, s ennek – és természetesen a várható törvényi szabályozásnak – megfe-lelően nézzük meg, mi lehet a kilencvenes évek végén a Károlyi Gyermekközpont fej-lesztésének egy lehetséges alternatívája.

Az állami gondoskodás keretei között élő gyerekek nevelése mint pedagógiai probléma

Az ember születése pillanatától kezdve rendkívül sokszínű és – az időben előreha-ladva – egyre összetettebb hatások érik. A hatások a kölcsönhatások szövevényes rendszerének eredményeként az egyén bio-lógiai lényből társas-társadalmi lényvé vá-

lik, részese lesz a társadalmi munkamegosztásnak, a társadalom reprodukciós rendszerének.

A fenti folyamat jelölésére a szakirodalom a szocializáció fogalmát használja, mely szűkebb megközelítésben azt a bonyolult tanulási folyamatot jelöli, melynek során az egyén mindazt elsajátítja, ami a magánéleti és társadalmi boldogulásához szükséges.

A családban sajátítja el az egyén a közvetlen interakció és kommunikáció alapjait, az alapvető életvezetési technikákat, szokásokat és normákat. A család megadja ezen túlmenően a normális fejlődéshez szükséges emocionális feltételeket, biztosítja a mindennapi lét gazdasági alapjait, alapvető szintere és egyben szabályozója a szocializációs folyamatnak.

Az iskolában, az iskolarendszerben történik mindannak az elsajátítása – az elemi ismeretektől a legmagasabb szintű szakismeretekig –, ami az egyén számára a munkavállalóként való boldoguláshoz szükséges.

A civil szféra biztosítja azokat a feltételeket, melyek között az

egyénnek módja van a közösségi-közéleti szerepekhez szükséges tudást elsajátítani és szert tenni az állampolgárként való boldoguláshoz szükséges tapasztalatokra.

Az elsődleges szocializáció közege, központi eleme a család, melynek összetétele, minősége, szocio-kulturális jellemzője meghatározza a szocializációs folyamatot. Jelentőségét akkor látjuk leginkább, ha a család diszfunkcionálisan működik, nem látja el a gyerekekkel kapcsolatos gondozási-nevelési feladatait, nem színtere és nem szervezője a társas-társadalmi lényé válási folyamatnak, a szocializációban nem tölti be megfelelően a szerepét, ennek következtében az

egyén egészséges-normális fejlődése veszélybe kerül.

Ilyen helyzetben az államnak a gyermek, illetve a fiatal érdekében kötelessége beavatkozni. Ez egy ponton túl azt jelenti, hogy a gyereket-fiatalt családjából ki kell emelni, fejlődését a vér szerinti családján kívül kell biztosítani.

A pedagógiai probléma az, hogy a család hiányában felnövekedő gyerekek-fiatalok részére az állami gondoskodás keretei között hogyan biztosítható a normális állapotnak

leginkább megfelelő, eredményében a természetes szocializációt produkáló nevelési rendszer, feltétel-együttes és pedagógiai gyakorlat.

E problémára más válasz fogalmazódott meg akkor, amikor a gyermekvárosokat – köztük elsőként a főt is – létrehozták, s más választ körvonalaznak azok a szakemberek, akik az Országgyűlésnek beterveztett törvényt előkészítették. A kétféle válasz közötti különbség lényege abban fogalmazható meg, hogy míg korábban a nevelőotthonban lát-

Elgondolásának a nevelőotthoni nevelésre vonatkoztatott értelmezése ugyanis az, hogy a vér szerinti család hiányában nevelkedő gyerekek szocializációja úgy közelíthető feltételeiben, folyamatában és eredményében a természetes helyzethez, a természetes szocializációhoz, ha az intézeti nevelés keretei között megkíséreljük pedagógiaileg reprodukálni a természetes-normális családok működését. Más megfogalmazásban: a nevelőotthonban a családok életének, gyakorlatának pedagógiai reprodukálására kell kísérletet tenni.

ták azt az intézményt, amelyik képes a természetes (vér szerinti) család szocializációban betöltött szerepét átvenni, addig ma e szerep átvételére a természetes családot valamilyen formában helyettesítő-pótló mikroszociológiai egységet – helyettesítő családot, nevelőszülő családot, családszerűen működő csoportot – tartják alkalmasnak.

Itt most nincs módunk a gyermekvédelmi törvény teljes szakmai hátterét megjelelni, gondolatmenetünk szempontjából csak azt a súlypontáthelyezést volt fontos bemutatnunk, ami a nevelőotthon – család/családpótló intézmény váltásban érhető tetten. A mi problémánk ugyanis az, hogy nevelő-

otthonunk, a fóti „mamutintézet” élete hogyan szervezhető oly módon, hogy az biztosítsa mindazt, amire a gyerekeknek-fiataloknak a felnőttkori boldogulásukhoz szükségük van, illetve lesz.

A hatvanas évek végén *Gáspár László* használta elsőként az iskolára vonatkoztatva azt a megközelítést, mely alapját képezi problémánk megoldásának. Ő úgy fogalmazott, hogy az iskola akkor tudja felkészíteni az egyént a társadalmi munkamegosztás rendszerébe való bekapcsolódásra, akkor tölti be az iskola a társadalmi gyakorlatra felkészítő szerepét, ha az ösztársadalmi gyakorlatot pedagógiailag reprodukálja.

Gáspár László hipotézisét évtizedes iskolakísérletben próbálta ki, gyakorlatának elméleti kibontása nagydoktori értekezésben öltött testet. Az ő elmélete és gyakorlata jelenteli számunkra a kiindulópontot.

Elgondolásának a nevelőotthoni nevelésre vonatkoztatott értelmezése ugyanis az, hogy a vér szerinti család hiányában nevelkedő gyerekek szocializációja úgy közelíthető feltételeiben, folyamatában és eredményében a természetes helyzethez, a természetes szocializációhoz, ha az intézeti nevelés keretei között megkíséreljük pedagógiailag reprodukálni a természetes-normális családok működését. Más megfogalmazásban: a nevelőotthonban a családok életének, gyakorlatának pedagógiai reprodukálására kell kísérletet tenni.

Első megközelítésben ez fából vaskarikának tűnik.

A lakásotthonos-családszerű nevelés gyakorlatának kialakítása Fóton (I. átalakulás)

A Fóti Gyermekváros története 1990-től máig azt igazolja, hogy az, ami első olvasatra lehetetlennek tűnt, az mára valósággá vált. Folyamatos fejlesztés eredményeként a kollégiumszerű, kiszolgálva-ellátó nevelőotthont felváltotta egy lakásotthonos elrendezésű, családszerűen működő csoportokra épülő intézmény. Feltételeiben és folyamatában, a mindennapi élet szervezésének gyakorlatában megtörtént a családi szocializáció pedagógiai reprodukálása.

Elsőként a kollégiumi épületeket kellett átépíteni lakásokká. Olyan lakásokat kellett kialakítani, melyek alkalmasak egy nagycsalád – 8–12 életkori és nemi összetételét tekintve vegyes csoport – befogadására, s amelyek a teljes élet színtereként rendelkeznek minden funkcionális lakrésszel, objektív feltételét adják az alapvető életvezetési technikák, szokások és normák elsajátításának. Ha a gyerekeknek a lakáshasználatot, a háztartás- és életvezetést kell megtanulniuk, akkor ezt nem lehet tanórai keretben tankönyvből elsajátítani, hanem „élesben” – ahogy normális esetben otthon is –, a mindennapokban kell megélni, ennek révén a szükséges tudnivalókat nap nap után, a lakásotthoni gyakorlatban elsajátítani.

Második feladatként ki kellett dolgozni egy olyan gazdálkodási rendszert, amelyik a családi gazdálkodást reprodukálja. Bevétel, tervszerű gazdálkodás, kiadások. A családok működésének a gazdálkodás kulcseleme, ebből következően a családszerűen működő csoportok életében is kiemelt szerepet kell kapniuk a csoport-élet pénzügyi feltételeinek. A fóti gyakorlatban a csoportvezető nevelő pedagógus a csoportban élő gyerekek után meghatározott összeget, ellátmányt vesz fel, melyből a csoport összes kiadását – a lakásrezi kiadásait kivéve – fedezi. Ebben az alapvető szükségletek fedezésétől a nyári nyaralás költségéig minden benne van. A csoport életének csaknem minden mozzanatában teljes a nevelő és a gyerekek döntési szabadsága, de minden döntés anyagi következményét maga a csoport viseli.

Harmadik feladatként át kellett alakítani a csoportok személyi összetételét. Ez két dolgot jelentett: egyrészt a gyerekekkel közvetlenül foglalkozó felnőttek összetételének meghatározását – ami nemcsak pedagógiai, hanem munkajogi feladat is volt –, másrészt ki kellett alakítani azt a gyerekkészletet, ami a valóságos családokat is jellemzi. A nemi és életkori szempontból homogén csoportokat fel kellett váltani a fiúk és lányok, a kicsik és nagyok együttélését biztosító kiscsoportokkal, így eremtve meg a nevelés emocionális feltételeit.

Negyedik feladatként ki kellett alakítani azt a tevékenységrendszert, amely a mindennapi gyakorlatban biztosítja a családyszerűséget. Az iskolai és otthoni tanuláson kívül idetartozik a főzés, mosogatás, takarítás, mosás, a bevásárlás, az előkert gondozása, a csoport közös termelő munkája, a közös ünnepek, a beteg csoporttárs gondozása, az együttes élmények sokasága...

A lakásotthon-családszerű nevelés feltételeinek és gyakorlatának kialakítása az említettek túl számos egyéb feladatot is jelentett:

– A pedagógiai kultúra megújítása érdekében mind a nevelők, mind a gyermekfelügyelők részére továbbképzéseket szerveztünk. A lakásotthonos-családszerű nevelés ugyanis még a nevelőotthonban hosszú évek óta dolgozóknak is teljesen új pedagógiai helyzetet, új feladatokat, új szerepeket jelentett. Az erre való felkészülést a nevelőmunka sikeres szubjektív feltételének ítéltük

– A szakmai munka eredményességének javítása érdekében szakértői csoportot hoztunk létre. A korábban a Gyermekváros különböző területein dolgozó szakemberek egyetlen szervezeti egységbe tömörítése nem csupán adminisztratív intézkedés volt, hanem ezzel létrejött a nevelőmunkát segítő szakmai csoport-munka szervezeti feltétele.

– Kidolgoztuk a lakásotthoni nevelőmunka elemzésének-értékelésének rendszerét. Ezzel, a nevelőmunka eredményei és eredménytelensége okainak feltárásával a mindennapi nevelőmunkát igyekszünk segíteni.

– A kora gyerekkori fejlődési lemaradások korrigálására, a szocializációs deficitek pótlására megszerveztük az óvodás gyerekek intenzív fejlesztését.

– PHARE-támogatással Fótújfaluban „félutas” házat, Életkezdő Otthont hoztunk létre.

– A hagyományok megőrzése mellett újakat teremtettünk. A névfelvétellel egy időben intézményi elismeréseket alapítottunk.

– Az állami gondozott gyerekek képzési igényeinek megfelelően átszerveztük a középfokú képzést, megkezdtük az általános iskola átszervezését.

– A megváltozott helyzetnek megfelelően, a gazdasági szempontokat messzemenően figyelembe véve, átalakítottuk, korszerűsítettük az intézmény gazdasági-műszaki ellátó rendszerét, infrastruktúráját.

– Az intézmény támogatói körének szervezése érdekében alapítványt hoztunk létre, folyamatos munkaként szervezzük az intézmény szponzorálását.

Ez a lista nem teljes és nem is végleges.

Ma már elmondhatjuk, hogy a család-központú természetes szocializáció pedagógiai reprodukciója Fóton nemcsak feltételeiben és folyamatában valósult meg, hanem a lakásotthonos-családszerű nevelési rendszer pedagógiai eredményei is megjelentek.

A Gyermekváros átalakításának első szakasza lezárult.

A lakásotthonos-családszerű csoportok kitelepülése természetes környezetbe (II. átalakulás)

Mielőtt a Gyermekközpont nevelési rendszere fejlesztésének második szakaszát részleteiben bemutatnánk, vissza kell térnünk a Gyermekváros átalakításának elméleti alapjaihoz.

Az állami gondozás alapvető pedagógiai problémája, hogy a család hiányában felnövekedő gyerekek-fiatalok részére hogyan biztosítható a normális állapotnak leginkább megfelelő, a természetes szocializációt reprodukáló nevelési rendszer, feltételegyüttes és pedagógiai gyakorlat.

A mi válaszuk erre a problémára – a család-központú természetes szocializáció pedagógiai reprodukciója – kétségkívül kedvezőbb nevelési alaphelyzet, mint a korábbi volt, de a jelenlegi főtí gyakorlatnak van egy olyan adottsága, mely akadályozza, hogy e kedvező helyzet minden lehetőségét kihasználjuk. Ez Fót teletszerűségéből adódik.

Furcsa az egykori főuri kastélyt és környékét telepnek nevezni, de az a nevelőotthon – működjön akármilyen szép környezetben és bármennyire is korszerűen –, ahol több mint háromszáz hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű, többségében mentálisan sérült gye-

rek és fiatal él, az telep. S a telepi lét sok vonásában eltér a természetes állapottól. Ez a szubkultúra a „lelkős” tudatot erősíti, életben tartja a „putris” szokásokat, nagyobb lehetőséget ad a devianciák kialakulásának, megnehezíti a sérülések orvoslását... Hosszasan lehetne sorolni azokat a nehézségeket, melyeknek közös gyökere a „telepi lét”.

Ha a családközpontú természetes szocializáció pedagógiai reprodukcióját következetesen végiggondoljuk, akkor e probléma megoldása kézenfekvő: a családszerű csoportok életét nem egy mesterségesen létrehozott telepen, egy nagylétszámú nevelőotthonban kell megszervezni, hanem a lakásotthonokat, családházias otthonokat természetes környezetben kell kialakítani. Városokban, falvakban, ott, ahol más emberek, más családok is laknak.

A lakásotthoni csoportok kitelepülése Fótól a környező településekre – ez a Károlyi Gyermekközpont fejlesztése második szakaszának leglényegesebb pedagógiai eleme.

A Gyermekközpontból való kiköltözés forrásigényes szakmai program. A folyamatos fejlesztés logikájából adódóan – anyagi lehetőségeink szerint – e program végrehajtását megkezdtük.

1994-ben – erre már utaltunk – PHARE-támogatással Fótújfaluban „félutas” házként működő Életkezdő Otthont hoztunk létre.

1996-ban Alapítványunk támogatásával Vajtán alakítottunk ki családházias otthont, ahol növendékeink kihelyezett csoportban élnek. E csoport élete, ami a működési alapelveket, a működés rendszerelemeit illeti, nem különbözik a „telepi” csoportok életétől.

A vajtai csoport létrehozása próba volt arra, hogy képesek vagyunk-e az intézménytől távol lakásotthon létrehozni, találunk-e az adott településen olyan munkatársakat, akik az eredményes munka garanciáját jelentik, működtethető-e kihelyezett csoport a Fóton kialakított és bevált gyakorlat szerint, megoldható-e egy kihelyezett csoport ellenőrzése, irányítása, biztosíthatók-e a gyerekeknek a fóti előnyök, kedvezmények a fóti hátrányok nélkül.

Tapasztalataink kedvezőek, mindezek alapján kitelepülési program kidolgozásáról és megvalósításáról döntöttünk.

Fábry Béla

